

بخش دوم
حوشنویسی

به نام خالق نیای ما

مقدمه

در کتاب سال پیش با برخی اصطلاحات ابرار اولیه خوشنویسی آشنا شدید. همچنین چهار گونه از گونه های مختلف هنر خوشنویسی در ابتدای درس با معرفی گردید و به اختصار سیر پیدایش کاربرد های هر یک را آموختید. اکنون در این کتاب بنام ما شمارا با چند ابرار دیگر هنر خوشنویسی آشنا کنیم.

آموزش هم زمان خوشنویسی (خط درشت) و تحریری و مستعلق (خط ریز) همرا با یک نوع خط در هر درس تجربه موفقی است که در کتاب امسال نیز دنبال خواهیم کرد و از درس دوم مشق عملی نستعلیق پیگیری خواهد شد.

پویستکی در تمرین و تمرکز پیرامون مطالب نظری کتاب به شما کمک خواهد کرد تا خوشنویسی را بهتر فراگیرید و در آینده های نزدیک ضمن بهره مندی از خطی خوش شناخت قابل قبولی از این هنر اصیل داشته باشید.

درس اول

آشنایی با ابزار خوشنویسی

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- برخی ابزار خوشنویسی را بشناسید .
- در انتخاب استفاده از ابزارهای مختلف خوشنویسی مهارت نسبی داشته باشید .
- روش صحیح نشستن هنگام خوشنویسی رعایت کنید .
- میراث فرهنگی خود را بشناسید و به آنها احترام بگذارید .

آیا تا به حال هنگام خوشنویسی به شیوه نشستن خود و چگونگی به دست گرفتن قلم و حالت قرار گرفتن کاغذ در مقابل خود دقت کرده‌اید؟ آیا می‌دانید این موارد چه تأثیری در خوشنویسی شما دارد؟

علاوه بر نحوه صحیح به دست گرفتن قلم که قبلاً آموختید طریقه نشستن و حالت قرار گرفتن کاغذ در مقابل دیدتان نیز بسیار اهمیت دارد.

شیوه سنتی خوشنویسی، نشستن بر روی زمین و نوشتن بر روی کاغذی است که روی پا قرار دارد. با این شیوه که زیرمشقی را با دست چپ گرفته، کاغذ را روی آن قرار می‌دهیم و روی پای راست که بالاتر از پای دیگر قرار دارد و شبیه دلخواه به آن داده‌ایم می‌گذاریم (برای افراد چپ دست برعکس این روش عمل می‌کنیم).

خوشنویسی را می‌توان روی میز تحریر نیز انجام داد. در این روش بهتر است سطحی شیب‌دار روی میز قرار دهیم و زیر دستی را روی سطح شیب‌دار بگذاریم. همچنین اگر بخواهیم روی صندلی نشسته و بدون استفاده از میز تحریر خوشنویسی کنیم، بایستی با استفاده از زیر پایی، مطابق شکل زیر عمل کنیم.

در هر حال، بایستی فاصله ۳۰ تا ۴۰ سانتی متری چشم از صفحه رعایت شود و صفحه کاملاً روبه‌روی صورت قرار گیرد و صاف باشد.

ابزار خوشنویسی

کاغذ: کاغذ ورقه نازکی است که از خمیر مواد مختلف نباتی و به رنگ‌های گوناگون تهیه می‌شود و غالباً بر آن چیزی می‌نویسند یا چاپ می‌کنند.

کاغذ خوشنویسی بهتر است نه خیلی لیز و لغزنده و نه خیلی خشک و خشن باشد تا قلم به راحتی روی آن حرکت کند و تنظیم شود.

بیشتر کاغذهای موجود در بازار از گونه‌های زیر هستند. اما گونه‌های دیگری هم وجود دارند که بیشتر دست‌سازند.

الف) گلاسه

ب) نیم‌گلاسه

ج) تحریری

زیرمشقی: زیرمشقی (زیردستی) صفحه‌ای است نسبتاً ضخیم و کمی بزرگ‌تر از صفحه مشق که از جنس چرم طبیعی، چرم مصنوعی و یا مقوا تهیه می‌گردد و کاغذ برای نگارش روی آن قرار داده می‌شود.

قلم تراش: چاقوی مخصوص تراش قلم خوشنویسی را قلم‌تراش گویند که ویژگی‌های خاصی دارد و با چاقوهای معمولی از لحاظ طرح و جنس تیغه فرق دارد. قلم‌تراش‌ها غالباً دست‌ساز بوده و در انواع یک تیغه، دو تیغه و یا چند تیغه ساخته می‌شوند.

قطزن: قطزن وسیله‌ای است تسمه‌ای شکل که قلم را در آخرین مرحله تراش روی آن قرار می‌دهند و قط می‌زنند.

قطزن را بیشتر از چوب‌های نه خیلی سخت که رنگ روشن داشته باشد می‌سازند و سطح رویی آن را با قوسی ملایم تراش می‌دهند.

خودارزیا

- کاغذ خوشنویسی باید چه خصوصیتی داشته باشد؟
- آیا قلم تراش مانند چاقوهای معمولی است؟ چند نوع قلم تراش نام ببرید.

تجرب‌های بیشتر

- از سه نوع کاغذی که معرفی شد برگه‌ای تهیه و نوشتن روی آنها را با هم مقایسه کنید. یک نوع را که بیشتر می‌پسندید برای مشق انتخاب کنید.
- با استفاده از یک پوشه مقوایی و چند برگ کاغذ با راهنمایی معلم، برای خود زیرمشقی تهیه نمایید.

.....

.....

.....

سیاه مشق نستعلیق / اثر میرزا کاظم (درگذشت ۱۳۲۵ ق)

درس دوم

معرفی خط آریحان و مشق سطر نویسی (۱)

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- خط آریحان را بشناسید.
- در سطر نویسی مهارت بیشتری کسب نموده باشید.

به نمونه خط زیر توجه کنید. آیا نام آن را می‌دانید؟

نام این خط، خط ریحان است. خط ریحان نیز از خطوط شش‌گانه‌ای است که این مقله (۳۲۸-۲۷۲ هجری قمری) ارائه کرد و ابن بَوَّاب (وفات ۴۱۳ هجری قمری) و بعدها یاقوت مستعصمی (۶۹۸-۶۱۰ هجری قمری) آن را کامل‌تر کردند. مشخصات خط ریحان شبیه خط محقق است؛ یعنی یک دانگ و نیم دور^۱ و چهاردانگ و نیم سطح^۲ دارد. کاربرد این خط بیشتر برای نوشتن قرآن و کتاب‌های دعا بوده و گاه برای نوشتن دیوان اشعار نیز به کار می‌رفته است. امروزه قطعات زیبایی با استفاده از خط ریحان نوشته می‌شود.

۱- دور: در حروف دایره‌ای مستقیم و معکوس و در سرفاء و قاف و واو... موجود می‌باشد. در این حالت برخلاف سطح، قلم به‌زرمی به‌صورت دور حرکت می‌کند.

۲- سطح: حرکات راستی که با قلم در خط ایجاد می‌شود (افقی، قائم، مایل) را سطح می‌گویند. در این حالت، خشکی مطلوبی در حرکات احساس می‌شود مانند قسمت آخر مدهای کامل اصلی مانند: ب، ف، ت، و...

خوشنویسی کنید

با دقت در سطرهای زیر آنهارا مشق کنید.

اول دستبزه نام ایزد دانا

اول دستبزه نام ایزد دانا

اول دستبزه نام ایزد دانا

دل سزا پر دہ محبت است

دل سزا پر دہ محبت است

دل سزا پر دہ محبت است

بہار توبہ ایام جو بانے است

بہار توبہ ایام جو بانے است

بہار توبہ ایام جو بانے است

ای که دستت می رسد کاری بکن

کرد دست برده بگری

ای که دستت می رسد کاری بکن

چو انا سر متاب از پند پیران

چو انا سر متاب از پند پیران

چو انا سر متاب از پند پیران

خودارزیا

- خط ریحان به کدام خط شبیه است؟
- در خط ریحان دور بیشتر است یا سطح؟
- دهانه حرف «ل» چند نقطه است؟

تجربہ ہائی ٹیٹر

- سعی کنید نمونه خط تحریری سرمشق‌ها را با رعایت تناسب و دقت بنویسید.
- خط ریحان را با خط‌هایی که تا به حال شناخته‌اید مقایسه کنید. علاوه بر خط محقق به کدام خط دیگر بیشتر شباهت دارد؟

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

برگی از قرآن کریم / به خط ریحان

مشاهیر هنر خوشنویسی

میرزا محمد رضا کلهر (۱۳۱۰-۱۲۴۵ ق)

میرزای کلهر از خوشنویسان بنام تاریخ است که با بهره‌گیری از نبوغ خود نوآوری‌هایی در خط نستعلیق پدید آورد و توانست از این خط در چاپ سنگی استفاده نماید. از این هنرمند فرهیخته آثار بسیاری به یادگار مانده از آن جمله کتابت روزنامه وقایع اتفاقیه، چند شماره روزنامه شرف و شرافت، سفرنامه دوم ناصرالدین شاه به خراسان، فیض الدموع و...

درس سوم

معرفی خط توقیع و مشق سطر نویسی (۲)

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- خط توقیع را بشناسید.
- با کلمات و ترکیب های بیشتری در سطر نویسی آشنا شده باشید.

به نمونه خط زیر دقت کنید. آیا این خط نیز از خطوط شش گانه است؟

نام این خط، خط توقيعی است. سه دانه این خط، دور و سه دانه آن سطح است. این خط نیز یکی دیگر از خطوط شش گانه است و برای نگارش احکام قضات و توقیعات (به نامه ها، فرمان ها یا دستخط هایی گفته می شود که شاه امضا یا مهر می کرده) به کار می رفته است. همچنین از زمان یاقوت مستعصمی به بعد، نام سفارش دهنده، زمان نوشتن، نام خوشنویس و... را که در پایان کتاب ها و قرآن ها می آمده با این خط می نوشته اند.

خوشنویسی کنید

به نمونه خط زیر دقت و از روی آن مشق کنید.

راستی آور که شوی رستگا

لاذکره نه رستگا

راستی آور که شوی رستگا

علم وسیله آقدار است

علم وسیله آقدار است

علم وسیله آقدار است

دل سرگشته ما غیر ترا ذاکر نیست

دل سرگشته ما غیر ترا ذاکر نیست

دل سرگشته ما غیر ترا ذاکر نیست

چوناره طاعت امروز گیر

چوناره طاعت امروز گیر چوناره طاعت امروز گیر

کتر از دزه نمی پست مشومهر بود

کتر از دزه نمی پست مشومهر بود کتر از دزه نمی پست مشومهر بود

خودارزیا

- کاربرد خطّ توقیع را بیان کنید.
- یکی از سرمشق‌های این درس را با ترکیب دیگری بنویسید.

تجرب‌های مستر

- یکی از مشق‌های خود را با نمونه‌هایی که قبلاً نوشته‌اید مقایسه کنید، کدام یک به سرمشق کتاب شبیه‌تر است؟
- یک مصرع از یک شعر انتخاب کنید و آن را با خطّ تحریری بنویسید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

سَيِّدَةُ النَّسَاءِ فَاطِمَةُ الزَّهْرَاءُ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ
عَلَيْهَا وَعَلَى آلِهَا وَآلِ الْأَبِ طَاهِرٍ

ابد کواند که انقراض منقرض شوند
عشر یقینت را فیهابین مستحقین ساکات عظام
کرام منتسبین بسیدت بعضی کینه صدیق
که برید مظلومند چیب ما نیز نخواستیم نمائند
که هر ساله من فری را از پنچومانز با جزوان
سدنومانز کند مندل و تعیین مقدار برین ایلین
مریک منوط برای منزهت تو لب شرعی است که علی
فدله است بخفا فیهاب چنان که قلبی باقی ماند

درس حمام

معرفی خط رقع و مشتق نویسی (۳)

در پایان این درس شما منتظر می‌آید:

- خط رقع را بشناسید.
- در انتخاب ترکیب سطر مهارت داشته باشید.

به نمونه خطّ زیر توجه کنید. آیا این خطّ ثلث است یا خطّ دیگری است؟

آخرین نمونه از خطوط شش‌گانه خطّ رِقاع است. این خط برای نوشتن رُقعه‌ها (ورق‌های تک کوچک)، برای نگارش داستان‌ها و حکایت‌ها و نامه‌نگاری استفاده می‌شده است. رِقاع، شباهت زیادی به خطّ توقیع دارد و همانند توقیع، سه‌دانگ سطح و سه‌دانگ دور دارد اما حروف آن پهن‌تر، ریزتر و کوتاه‌تر است.

خوشنویسی کنید

با دقت در نمونه خط زیر آن اشتق کنید.

شهادت عزت ابدی است

شهادت عزت ابدی است

شهادت عزت ابدی است

پیوند عسرت به مؤمنست هوش دار

پیوند عسرت به مؤمنست هوش دار

پیوند عسرت به مؤمنست هوش دار

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

دیو چو بیرون و دفرشته در آید

کس را وقوف نیست که انجام کار نیست

کس را وقوف نیست که انجام کار نیست
کس را وقوف نیست که انجام کار نیست

صبر تلخ نیست ولیکن بر شیرین دارد

صبر تلخ نیست ولیکن بر شیرین دارد
صبر تلخ نیست ولیکن بر شیرین دارد

خودارزیا

- کاربردهای خط رِقاَع چیست؟
- اولویت کشیده‌ها در سطرنویسی چیست؟

تجربایم شیر

- چند کلمه مشابه کلمات سرمشق‌هایی که تا به حال آموخته‌اید بیابید و خوشنویسی کنید.

- یکی از حروف الفبا را انتخاب کنید. نمونه‌های این حرف را در هفت نوع خطی که تا به حال شناخته‌اید بیابید و آنها را با یکدیگر مقایسه کنید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

وتمت كلمته بربك صدقا وعدلا لا مبدل

لكلماته وهو السميع العليم الحمد لله الذي

وقبنا تمام كتابه هذا المصحف المحمدي الك

لا يائس الباطل من يديك ولا من خلفته

فحكيم حميد العبد الفقير علا الدين شمس الدين محمد

الفانري البزوي في سنة تسع وثمانين و

مشاهیر هنر خوشنویسی

عمادالکتاب، محمد حسین سیفی قزوینی (۱۳۱۵-۱۲۴۰ ش)

عمادالکتاب سراسر عمر بر برکت خود را صرف خدمت به ایران و ایرانی نمود و اولین خوشنویسی بود که کتابچه‌های «رسم‌المشوق» در آموزش خوشنویسی را تحریر کرد و بارنج فراوان به چاپ رساند. وی افزون بر خوشنویسی که در آن استادی مسلم بود. شعر هم می‌سرود و نقاشی نیز می‌کرد. کتابت شاهنامه فردوسی، ترجیع‌بند هاتف، اوصاف‌الاشراف و قطعات و مرقعات بسیار همراه با کتیبه‌هایی مانند سردر بیمارستان فیروزآبادی از یادگارهای این هنرمند شهیر است.

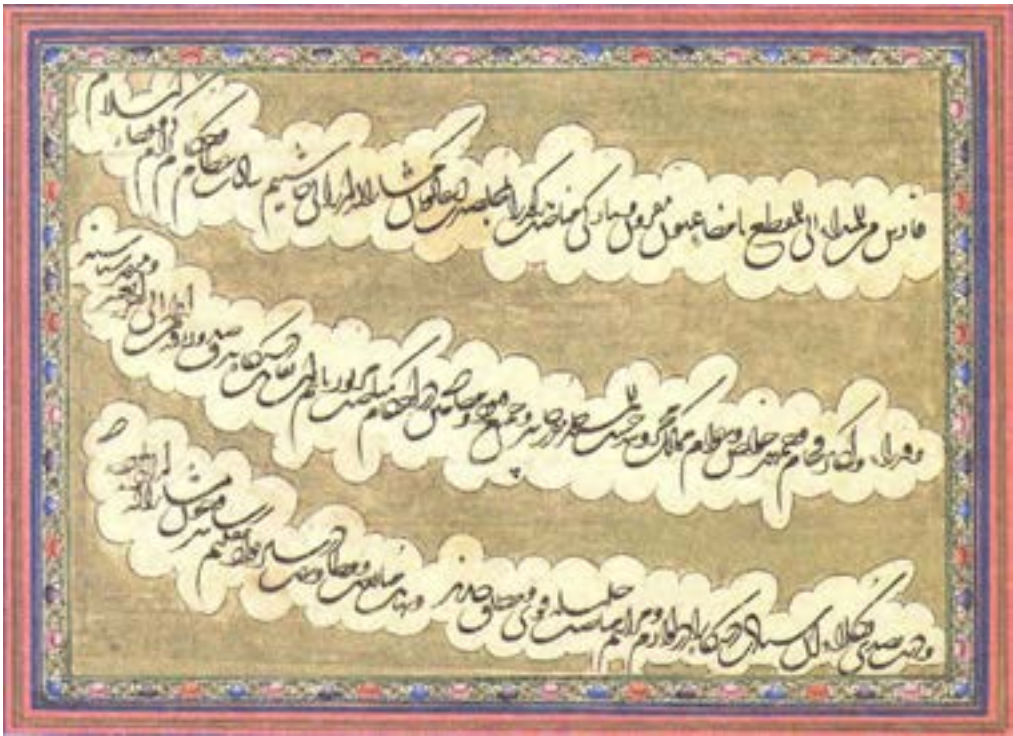
درس پنجم

معرفی خط تعلیق و مشق وسطی نویسی

در پایان این درس از شما انتظار می‌ود:

- خط تعلیق را بشناسید .
- در انتخاب کشیده و ترکیب وسطی مهارت نویسی به دست آورید .

آیا نمونه خط زیر تفاوت خاصی با خط‌هایی که تا به حال شناخته‌اید دارد؟

این نمونه خط تعلیق است. خط تعلیق خطی است با پیوستگی و اتصالات حروف و کلمات که یک دانگ آن سطح و پنج دانگ آن دور است.

نمونه‌هایی از خط تعلیق که نخستین خط تماماً ایرانی است در سندهای سده ششم و هفتم هجری و کاشی‌های تخت سلیمان (۶۷۴-۶۷۰ هجری قمری) دیده شده است. اما خواجه تاج سلمانی (قرن هشتم هجری قمری) اولین بار در اواخر قرن هشتم آن را قانونمند کرد. این خط بیشتر در نگارش اسناد، احکام و انشاهای کاربرد داشته است.

خوشنویسی کنید

از روی سر مشق های زیر تمرین کنید.

زندگی در دنیای امروز

زندگی در مدرسه اراده است

زندگی در دنیای امروز
زندگی در مدرسه اراده است

زندگی در دنیای امروز

زندگی در مدرسه اراده است

نام نیکو کر بمبازند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخا

نام نیکو کر بمبازند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخا

نام نیکو کر بمبازند ز آدمی
به کز او ماند سپهری رخا

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیر از بخت جوان به

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیر از بخت جوان به

جوانا سرمتاب از پندیران

که پندیر از بخت جوان به

خودارزیا

- خط‌هایی را که می‌شناسید نام ببرید.
- نخستین خط تماماً ایرانی چه نام دارد؟
- بهترین شکل انتخاب کشیده‌ها در دوسط‌نویسی چیست؟

تجرب‌های مشرق

- آخرین مشقی را که نوشته‌اید با اولین مشقی که در ابتدای سال تحصیلی نوشته‌اید مقایسه کنید.
- آیا خط‌های کاملاً ایرانی دیگری را می‌شناسید؟ درباره آنها تحقیق کنید.
- یک بیت از یک شعر را به شکل دوسطری در یک صفحه بنویسید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

قطعه خط تعلیق / اثر خواجه اختیارالدین مششی گنابادی (۹۷۹-۹۴۹ ق) / کتابخانه کاخ گلستان

سیاه مشق نستعلیق / اثر میر حسین خوشنویس (درگذشت ۱۳۰۳ ق)

کتابت و نگارش در دستخط

۱. برای ترسیم نقطه از سه ادمعولی استفاده نمائید و از به کار بردن انواع خودکار، روان نویس و ادواته خودداری کنید.
۲. روزانه حداقل یک یا دو ساعت را به ترسیم خط اختصاص داده و این کار را با دقت و در از جمله دقت نویسی انجام دهید.
۳. در هنگام نوشتن، صورت را مقابل صورت خود قرار دهید.
۴. حداقل با خود نویس، ابره هر شکل که راحت هستید و عادت دارید در دست بگیرید و فقط توصیه می شود این کار به شکلی باشد که نوک مداد یا خودنویس به راحتی در معرض دید شما باشد.
۵. جمع نویسی از جوهر ارادی است که تاثیر بسزایی در شرف شما دارد. سعی کنید، شکل کلمات و حروف آنها سر به شیب بر سرش و بدون دخل و تصرف نویسد.
۶. اشکالی را که در ترسیم برداشتن می گیرید به مرور در در فعالیت های نوشتاری خود استفاده نمایید.
۷. تیز و پاکیزه نویسی را همواره به نظر داشته باشید و به تنظیم وضعیت حروف، کلمات و سطرها نسبت به یکدیگر و تنظیم جای عطش که می خواهید بنویسید نسبت به فضایی که در اختیار دارید فوق العاده دقت کنید.
۸. از درشت نوشتن کلمات پرهیز کرده و دست خود را به زیر نویسی که قالب زیباتری است عادت کنید.
۹. پوسته نویسی از بنا کاستنی با خوش خطی دارد و لذا با این روش نوشتن ابتدا اکل کلمات یا بخشهای متصل آنرا دراز و به سایر مخفات، مانند کرکشن نقطه را اضافه کرد.
۱۰. برای خوش خطی، علاوه بر شش خطی که همان نوشتن است، می بایستی به شش نظری نیز که دیدن خطوط زیبایی باشد توجه کرد. پس از شش نقطه ای نیز غافل نشوید.

نمونه خط شکسته تحریری

چلیپای نستعلیق / اثر میر علی هروی (۹۵۱ ق)

چلیپای نستعلیق / اثر آقا فتحعلی حجاب شیرازی

قطعه نستعلیق (سوره حمد) اثر شاه محمود نیشابوری (زنده ۸۹۸ ق)

من مطلبی را، به گمانم، از قول «رومن رولان» خواندم که گفته بود در یک کار هنری، یک درصد هنر، نود و نه درصد اخلاق، یا احتیاطاً این گونه بگوییم: ده درصد هنر، نود درصد اخلاق. به نظرم رسید که این حرف، حرف دقیقی نیست. اگر از من سؤال کنند، من می گویم صد درصد هنر و صد درصد اخلاق. اینها با هم منافات ندارند. باید صد درصد کار با خلاقیت هنری ارائه داد و صد درصد آن را از مضمون عالی و تعالی بخش و پیش برنده و فضیلت ساز پُر کرد و انباشت. به نظر من، در کار شما دو چیز اساسی وجود دارد: یکی مایه کار، یکی هم جهت گیری کار است.

از سخنان مقام معظم رهبری، آیت الله خامنه ای

معادل مصوب فرهنگستان	معادل در کتاب	واژه بیگانه	ردیف
وبگاه	وبسایت	Web site, site	۱
نگاشتارگر	طراح گرافیک	graphist	۲
قاب‌بندی	کادربندی	framing	۳
اندیشه، فکر، آرمان، نظر، عقیده (بنا به مورد می‌توانند یکی از این گزینه‌ها را در بافت به کار ببرند)	ایده	idea	۴
نمونک	ماکت	maquette	۵
(در اینجا) چسبانه کاری	تکه چسبانی	collage	۶
پاره‌چین سازی	موزائیک کاری	mosaicking	۷
گچ‌رنگ	پاستل	pastel	۸
رقمی	دیجیتال	digital	۹
جُنگ	آلبوم	album	۱۰
قاب تصویر، قاب	کادر	frame	۱۱
(در اینجا) مهار، تنظیم	کنترل	control	۱۲
شکل	فرم	form	۱۳

